

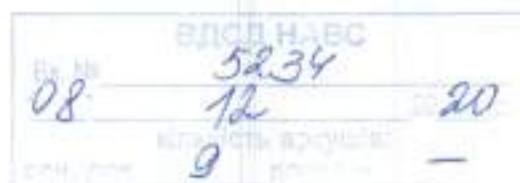
ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію Таїрвердієва Хазарі Муса-огли «Досудове розслідування у кримінальних провадженнях щодо народних депутатів України», подану на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність

Інститут недоторканності певної категорії осіб існує здебільшого в демократичних країнах і є гарантією їхньої захищеності від неправомірного кримінального переслідування під час виконання ними своїх професійних обов'язків.

В Україні недоторканність таких осіб має широкий характер, що значною мірою ускладнює розслідування вчинених ними кримінальних правопорушень. Норми чинного кримінального процесуального законодавства України фактично унеможливають здійснення швидкого, повного та неупередженого розслідування і притягнення до кримінальної відповідальності осіб, які користуються недоторканністю. Це, безперечно, сприяло тому, що на початку 2020 року набули чинності Закони України «Про внесення змін до ст. 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України)» (2019) та «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з метою приведення у відповідність до Закону України «Про внесення змін до ст. 80 Конституції України щодо недоторканності народних депутатів України» (2019), якими скасовано депутатську недоторканність парламентарів. Таке скасування у кримінально-процесуальному законодавстві передбачило особливості початку досудового розслідування щодо народного депутата, затримання, обрання запобіжного заходу, проведення слідчих (розшукових) (СРД) і негласних слідчих (розшукових) дій (НСРД) щодо нього.

Проблемні аспекти досудового розслідування у кримінальному провадженні щодо осіб, які користуються недоторканністю, набули наукового осмислення у працях учених радянського та сучасного періодів, зокрема Ю. П. Аленіна, С. А. Альперта, Т. В. Варфоломєєвої, С. Г. Волкотруба, В. І. Галагана, В. Г. Гончаренка, І. В. Гори, Ю. М. Грошевого, В. В. Долежана, А. Я. Дубинського, В. С. Зеленецького, О. В. Капліної, І. М. Козьякова, М. В. Косюти, О. П. Кучинської, Л. М. Лобойка, Є. Д. Лук'янчикова, В. Т. Маляренка, О. І. Медведька, О. Р. Михайленка, М. М. Михеєнка, В. Т. Нора, В. Л. Ортинського, А. І. Палюха, Д. П. Письменного, М. А. Погорецького, М. В. Руденка, В. М. Савицького, Д. Б. Сергєєвої, Г. П. Середи, М. С. Строговича, О. Ю. Татарова, В. Я. Тація, В. М. Тertiшника, В. В. Топчія, Л. Д. Удалової, В. І. Фаринника, С. С. Чернявського, Ю. М. Черноус, А. В. Шевчишена, М. Є. Шумила, П. В. Цимбала, О. О. Юхна, О. Г. Яновської та ін. Окремі питання розслідування кримінальних правопорушень, вчинених народними

депутатами досліджувалися І. В. Бабій (2009), В. М. Трепаком (2011), Є. А. Котецем (2018), С. В. Свириденком (2018), І. С. Ганенко (2020).

Вагомий внесок згаданих учених у розроблення вказаної проблематики є безперечним, однак однією з важливих умов розбудови демократичної держави європейського зразка є створення дієвої системи кримінальної юстиції, яка здатна забезпечити безпеку громадян, захист їх прав і свобод, а також інтересів суспільства й держави від кримінальних правопорушень. Це зумовило прийняття нового КПК України, який докорінно змінив систему кримінального провадження, правовий статус багатьох його учасників, процесуальну форму здійснення досудового розслідування та судочинства і як релевантний наслідок цих новацій – в Україні почала формуватися правозастосовна практика, що відповідає європейським стандартам захисту прав людини та здійснення правосуддя. Тому, в умовах докорінних змін законодавства та правозастосовної практики особливості досудового розслідування у кримінальних провадженнях щодо народних депутатів України потребують окремого комплексного дослідження,

З урахуванням викладеного, дослідження наведених питань є важливим для теорії кримінального процесу та практичної діяльності органів досудового розслідування, прокуратури, що й підтверджує актуальність обраної теми дисертаційного дослідження.

Про актуальність теми дисертаційного дослідження Танривердієва Х. М., свідчить також її зв'язок з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконане відповідно до Стратегії національної безпеки України (Указ Президента України від 26 травня 2015 р. № 287/2015); Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки (Указ Президента України від 20 травня 2015 р. № 276/2015); Національної стратегії у сфері прав людини (Указ Президента України від 25 серпня 2015 р. № 501/2015) та плану заходів щодо її реалізації (розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2015 р. № 1393 р.); Стратегії боротьби з організованою злочинністю (розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 вересня 2020 р. № 1126); Переліку пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2015–2019 рр. (наказ МВС України від 16 березня 2015 р. № 275); Тематики наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2020–2024 роки (наказ МВС України від 11 червня 2020 р. № 454); Пріоритетних напрямів наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ на 2018–2020 рр. (рішення Вченої ради від 26 грудня 2017 р., протокол № 28). Тема дисертації затверджена рішенням Вченої ради Національної академії внутрішніх справ від 23 грудня 2014 р. (протокол № 23) і схвалена Координаційним бюро Національної академії правових наук України (№ 1017, 2014 р.).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Результати дисертаційного дослідження Танривердієва Хазарі Мусаогли є науково обґрунтованими, їх достовірність підтверджується емпіричною базою дослідження, а саме: статистичними та аналітичними матеріалами Офісу Генерального прокурора України, Міністерства внутрішніх справ України, Державної служби статистики України за період 2013–2019 рр.; результатами вивчення 10 кримінальних проваджень щодо народних депутатів України та 14 судових рішень, винесених слідчими суддями; опитуванням 147 респондентів (30 суддів, 35 прокурорів, 65 детективів, 57 слідчих) у м. Києві; слідчою та прокурорською практикою, з урахуванням значного досвіду роботи автора безпосередньо в Національній поліції України та Національному антикорупційному бюро України.

Структура роботи забезпечує логічну послідовність викладення матеріалу та засвідчує системний характер наукового дослідження.

Об'єкт і предмет дослідження визначені вірно і окреслюють проблемні питання досудового розслідування у кримінальних провадженнях щодо народних депутатів України.

Перелік обраних для дослідження питань, змістовне описання в авторефераті та дисертації викладеного матеріалу дає в цілому можливість встановити сутність і значення вивчених проблем і вказує на зв'язок даного дослідження із відповідними програмами, планами.

Дисертантом достатньо повно сформульовано мету дослідження, якою є розроблення та обґрунтування положень теоретичного і практичного характеру, що пов'язані із процесуальним порядком проведення досудового розслідування у кримінальних провадженнях щодо народних депутатів України, а також формулювання науково обґрунтованих пропозицій і рекомендацій з удосконалення кримінального процесуального законодавства та практики його застосування в аспекті предмета дослідження.

Використані дисертантом методи дослідження дали можливість сформулювати положення, висновки і рекомендації, що характеризуються новизною. Прикладний характер дослідження дозволив авторові сформулювати пропозиції щодо удосконалення положень нормативно-правових актів та практики досудового розслідування у кримінальних провадженнях щодо народних депутатів України.

Достовірність і новизна наукових положень, висновків і рекомендацій.

Наукова новизна полягає в тому, що дисертація є одним із перших у вітчизняній юридичній науці в умовах реалізації нового кримінального процесуального законодавства та конституційних змін комплексним дослідженням теоретичних і практичних проблем досудового розслідування у кримінальних провадженнях щодо народних депутатів України, в якому на основі критичного опрацювання положень теорії кримінального процесу, аналізу правозастосовної практики сформульовано висновки концептуального характеру, що дозволяють розв'язати низку задач практико-прикладного характеру, зокрема:

вперше:

– розроблено алгоритм (програму) дій суб'єктів досудового розслідування (прокурора, слідчого) у кримінальних провадженнях щодо народних депутатів України від встановлення факту вчинення кримінального правопорушення до направлення кримінального провадження до суду;

– аргументовано, що кримінальна процесуальна діяльність Генерального прокурора у досудовому розслідуванні щодо народних депутатів України має не наглядовий, а обвинувальний характер, оскільки він вносить відомості до ЄРДР, формує обвинувачення шляхом організації досудового розслідування та здійснення процесуального керівництва ним; його професійний інтерес полягає у здійсненні досудового розслідування в суворій відповідності до вимог закону з метою формування доказів обвинувачення, які є належними, допустимими, достовірними і достатніми для обґрунтованого твердження про винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення;

– запропоновано напрями удосконалення порядку прийняття рішення про початок досудового розслідування кримінальних правопорушень, вчинених народним депутатом України на основі ЄРДР, вирішення у зв'язку з цим питань підслідності, обліку кримінальних правопорушень, руху кримінальних проваджень, повідомлення про підозру, застосування заходів забезпечення кримінального провадження;

– визначено, що процесуальний порядок здійснення виклику слідчим, прокурором, судового виклику під час досудового розслідування у кримінальних провадженнях щодо народних депутатів України є комплексом процесуальних дій зі складання повістки (іншого документа), направлення та вручення її у спосіб, визначений КПК України, підтвердження факту отримання повістки, дотримання строків повідомлення особи про виклик, а також процесуальні наслідки неявки за викликом;

– виділені та описані пошуково-пізнавальні можливості різновидів типових слідчих та негласних слідчих (розшукових) дій, які проводяться у кримінальних провадженнях щодо народних депутатів України, якими є ті, що спрямовані винятково на отримання доказів (аудіо-, відеоконтроль особи, зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, зняття інформації з електронних інформаційних систем, спостереження за особою, контроль за вчиненням злочину у формі спеціального слідчого експерименту), на вирішення розшукових завдань (встановлення місцезнаходження радіоелектронного засобу) та подвійного призначення (моніторинг банківських рахунків);

– розкрито особливості здійснення слідчих та негласних слідчих (розшукових) дій з урахуванням правового статусу народних депутатів України, що поєднують у визначеній послідовності процесуальні дії, оперативно-розшукові й організаційні заходи, заходи забезпечення кримінального провадження. Обґрунтовано, що не дотримання гарантій діяльності цих осіб, передбачених КПК та нормативно-правовими актами, що

визначають їх правовий статус, під час прийняття окремих процесуальних рішень та здійснення процесуальних дій має наслідком визнання одержаних доказів недопустимими. З метою усунення неоднозначного трактування положень ст. 481 КПК щодо здійснення повідомлення про підозру таким особам запропоновано доповнити ч. 2 ст. 481 КПК України, у якій передбачити право прокурора, який склав письмове повідомлення про підозру у випадках, передбачених у ч. 1 цієї статті, доручити слідчому його вручення;

удосконалено:

– положення про розширене тлумачення особливостей порядку притягнення до кримінальної відповідальності народного депутата України, передбачених ст. 482-2 КПК, з визначенням обов'язку для Генерального прокурора (особи, що виконує обов'язки Генерального прокурора) після внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань (ЄРДР), невідкладно, але не пізніше наступного дня, з дотриманням правил підслідності передати наявні у нього матеріали до органу досудового розслідування та доручити проведення досудового розслідування;

– зміст поняття «здійснення повідомлення про підозру народному депутату України», що складається з самого тексту повідомлення (ст. 277 КПК України) та безпосереднього вручення повідомлення (ст. 278 КПК України);

– процесуальний порядок оскарження ухвали слідчого судді про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою в частині визначеного розміру застави;

– наукові рекомендації з особливостей здійснення СРД та НСРД з урахуванням правового статусу народних депутатів України, не дотримання гарантій діяльності яких, передбачених КПК України та нормативно-правовими актами, що визначають їх правовий статус, під час прийняття окремих процесуальних рішень та здійснення процесуальних дій має наслідком визнання одержаних доказів недопустимими;

дістало подальший розвиток:

– визначення «депутатської недоторканності (імунітету)» як одного з найважливіших конституційних принципів, який гарантується державою, елемент правового статусу народного депутата, який юридично закріплений Основним Законом і є умовою успішної та ефективної діяльності депутатів, забезпечує безперешкодне та ефективне здійснення народним обранцем своїх функцій, що супроводжується особливим порядком притягнення до кримінальної відповідальності, затримання чи арешту;

– зарубіжний досвід кримінальної процесуальної діяльності щодо осіб, які користуються недоторканністю за групами обмежень імунітету: а) відкриття кримінального провадження щодо депутата виключно за попередньої згоди парламенту (Аргентина, Бельгія, Болгарія, Латвія, Литва, Молдова, ФРН, Фінляндія, Франція); б) притягнення до кримінальної відповідальності за певні категорії злочинів (Португалія, США); в) відкриття

кримінального провадження щодо депутата виключно, якщо він був затриманий на місці вчинення злочину або брав у ньому безпосередню або опосередковану участь (Болгарія, Литва, Молдова, ФРН, Угорщина, Франція, Японія);

– наукові підходи щодо механізму реалізації кримінального процесуального законодавства при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження до народних депутатів України, зокрема виклику слідчим та прокурором, приводу, накладення грошового стягнення, тимчасового доступу до речей і документів, тимчасового вилучення й арешту майна, затримання особи та запобіжних заходів;

– визначено окремі теоретичні та практичні положення проведення НСРД у кримінальних провадженнях щодо народних депутатів України, запропоновано механізм їх проведення під час збирання, дослідження та оцінки фактів, фактичних даних, відомостей про факти, які процесуально закріплюються за допомогою процесуальної форми у протоколі як докази слідчим, прокурором;

– обґрунтовано необхідність передбачити в окремій главі КПК України процесуальний порядок здійснення особливого кримінального провадження, в якій закріпити порядок здійснення як досудового розслідування, так і судового провадження щодо народних депутатів України.

Повнота викладу наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації та в опублікованих наукових працях. Результати дисертаційного дослідження відображено в 12 наукових публікаціях, серед яких п'ять статей – у виданнях, що включені МОН України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук, одна у зарубіжному юридичному виданні (Киргизька Республіка), шести у збірниках тез наукових доповідей.

Заслуговує на увагу практичне значення роботи, яке полягає в тому, що сформульовані та викладені в роботі положення, висновки та пропозиції роблять певний внесок у розвиток науки кримінального процесу та можуть використовуватися у різних галузях діяльності, а саме в:

– науково-дослідній сфері – для подальшого дослідження питань цієї теми (акт Науково-дослідного інституту публічного права від 11 червня 2020 р.);

– практичній діяльності правоохоронних органів України – з метою розроблення та вдосконалення відомчих нормативно-правових актів, підготовці посібників, методичних рекомендацій (акти Головного слідчого управління Національної поліції України від 20 травня 2020 р.);

– освітньому процесі – у процесі підготовки лекцій, методичних рекомендацій, тестових завдань і дидактичних матеріалів з кримінального процесу, а також під час проведення різних видів занять за відповідною дисципліною в системі підвищення кваліфікації прокурорів, слідчих та детективів (акт Національної академії внутрішніх справ від 17 червня 2020 р.).

Дисертація складається із анотації, переліку умовних позначень, вступу,

трьох розділів, що містять вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел (229 найменувань на 25 сторінках) і трьох додатків на 10 сторінках. Повний обсяг дисертації становить 224 сторінки, обсяг основного тексту дисертації – 179 сторінок.

У контексті розкриття предмету дослідження автором наголошено, що депутатська недоторканність повинна бути не повністю скасована, а лише обмежена, позаяк по-перше, депутат у силу специфіки своєї професійної діяльності висловлює свою позицію та вчиняє відповідні дії, спрямовані на реалізацію його депутатських функцій і повноважень, а по-друге варто спростити досудове розслідування у кримінальних провадженнях щодо народних депутатів та механізм притягнення їх до кримінальної відповідальності у тих випадках, коли його причетність до вчинення кримінального правопорушення є очевидною, зокрема у разі затримання даної особи в момент вчинення кримінального правопорушення або ж одразу після його вчинення.

Дисертантом встановлено, що здійснення досудового розслідування кримінального правопорушення, вчиненого народним депутатом України, центральним апаратом Державного бюро розслідування не узгоджується із ч. 4 ст. 216 КПК України, яка визначає підслідність слідчих органів ДБР. Крім того, згідно з ч. 1 ст. 218 КПК України досудове розслідування здійснюється слідчим того органу досудового розслідування, до юрисдикції якого віднесено місце вчинення кримінального правопорушення. Відповідно до ч. 4 ст. 9 Закону України «Про Державне бюро розслідувань» для забезпечення виконання завдань ДБР утворюються його територіальні управління. Отже у випадку вчинення народним депутатом України кримінального правопорушення поза межами юрисдикції центрального апарату ДБР, таке розслідування здійснюватиметься його відповідним територіальним управлінням.

Особливої уваги заслуговують визначені автором недоліки в регулюванні особливостей проведення негласних слідчих (розшукових) дій щодо народних депутатів України, а також їхні негативні наслідки для практичної реалізації НСРД щодо зазначеної категорії осіб. З огляду на доктринальні підходи представників вітчизняних наукових шкіл (М. А. Погорецький, Д. Б. Сергєєва, О. Ю. Татаров та ін.) з'ясовано, що для проведення НСРД щодо народних депутатів України необхідна сукупність підстав (фактичні та правові).

Виходячи з результатів аналізу положень КПК України, відомих правових актів, які регламентують організацію та порядок проведення НСРД у кримінальному провадженні, практики їх застосування, а також результатів опитування практичних працівників, зроблено висновок, що однією із причин низького рівня використання результатів НСРД у вітчизняному кримінальному процесуальному доказуванні щодо народних депутатів України (до 5%), є порушення, які допускають слідчі, прокурори під час підготовки клопотань про проведення НСРД й які стають законною та

обґрунтованою підставою для відмови слідчими суддями у наданні дозволу на їх застосування.

Викладене вище може бути підставою для загальної позитивної оцінки дисертації Таїрвердієва Хазарі Муса-огли «Досудове розслідування у кримінальних провадженнях щодо народних депутатів України» як самостійного наукового дослідження з актуальної й важливої для науки та практики проблеми.

Водночас, не зупиняючись більш детально на загальній позитивній оцінці роботи в цілому, дисертація містить окремі дискусійні питання, які потребують додаткової аргументації чи роз'яснення здобувачем під час прилюдного захисту, зокрема:

1. На с. 4 автореферату, автором аргументовано, що кримінальна процесуальна діяльність Генерального прокурора у досудовому розслідуванні щодо народних депутатів України має не наглядовий, а обвинувальний характер. Зазначена позиція потребує додаткової аргументації, адже відповідно до положень чинного КПК обвинувальний характер процесуальної діяльності Генерального прокурора вже визначено законодавцем (глава 3 КПК).

2. На с. 6 автореферату здобувач обґрунтовує необхідність передбачити в окремій главі КПК України процесуальний порядок здійснення особливого кримінального провадження, в якій закріпити порядок здійснення як досудового розслідування, так і судового провадження щодо народних депутатів України. Вказана позиція є вельми суперечливою, адже запропоноване неодмінно призведе до надмірного нагромодження чинного КПК додатковими процесуальними нормами.

3. У дисертаційному дослідженні на с. 66 здобувач зазначає, що в сучасних кримінальних процесуальних реаліях спостерігається «надмірна роль Генерального прокурора (виконувача обов'язків Генерального прокурора) у здійсненні досудового розслідування кримінальних правопорушень, вчинених народним депутатом України». Враховуючи це автор доходить висновку, що це «містить значні корупційні ризики та загалом може призвести до неможливості притягнення до кримінальної відповідальності народного депутата України». Однак здобувач не наводить достатніх аргументів щодо цієї авторської позиції.

Проте, зазначені зауваження і побажання не вичерпують дискусії й щодо інших положень і висновків дисертанта, яка, очевидно, буде продовжена під час захисту. Ці зауваження переважно мають локальний, дискусійний характер і в цілому не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційного дослідження.

Оцінка змісту дисертації, її завершеність в цілому, оформлення.

Зміст дисертації цілком відповідає заявленій дисертантом науковій спеціальності, робота пройшла належну апробацію. Дисертація є самостійною, завершеною роботою, написана науковим стилем. Основні положення дисертації ідентично викладені в авторефераті. Висновки і пропозиції,

сформульовані у дисертації, переважно знайшли свій виклад у публікаціях з теми дисертації і є вагомим внеском дисертанта у розвиток науки кримінального процесу, а також цінним порадином для правників у сфері кримінального процесу. Оформлення дисертації та автореферату в цілому відповідає встановленим Міністерством освіти і науки України вимогам. Наукові положення, висновки та рекомендації викладені стисло, чітко, що забезпечує легкість і доступність їх сприйняття.

Наведене дає підстави для остаточного висновку про те, що дисертація Танривердієва Хазарі Муса-огли «Досудове розслідування у кримінальних провадженнях щодо народних депутатів України» є самостійно підготовленою завершеною науковою працею, в якій отримано нові обґрунтовані, достовірні результати. Робота містить ознаки завершеної кваліфікаційної наукової праці, в якій викладено результати проведеного дослідження.

Дисертація відповідає вимогам пунктів 9, 11, 12, 13 Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року № 567, та наказу Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 року № 40 «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації», а її автор на підставі прилюдного захисту заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність.

Офіційний опонент:
старший оперуповноважений
в особливо важливих справах
управління карного розшуку
Головного управління Національної
поліції України в м. Києві
кандидат юридичних наук, доцент

Юрій ЄРМАКОВ

